

VINOGRADARSKO OBRAZOVANJE U CRNOJ GORI (1945–2000)

Svetozar Savić

In Montenegro, Montenegrin agriculture has for long suffered from a shortage of staff of all qualifications. As of 1944 a number of agricultural schools in Montenegro were established and closed, and finally (1962) only the Secondary Agricultural School in Bar remained. The subject of viticulture was included in its programme. The most intensive cooperation between the Agricultural School of Bar and the economy (Agrokombinat 13. jul) happened in the period 1980-1995 when the vineyards on Ćemovsko polje were established. After that period, due to various reasons, students' interest in agricultural educational programs decreased, and since 2016 the name of the school is the Public Institution „Secondary Vocational School“ Bar.

Pored tehničko-tehnološke razvijenosti jednog društva, njegov napredak isključivo se oslanja na ljudske resurse, njihovo obrazovanje, opšte i specijalističko, i adekvatnu primjenu takvih znanja. U Crnoj Gori sama poljoprivreda dugo vremena je „patila“ od nedostatka kadrova svih kvalifikacija. Negdje krajem XIX vijeka, a po pitanju vinogradarstva (slično je bilo i sa ostalim granama poljoprivrede), niti je bilo kvalifikovanih radnika, ni stručnjaka. Iz dva puta osnivanje zemljodjelske škole

krajem XIX vijeka, i jedne poljoprivredne škole prije Drugog svjetskog rata u Crnoj Gori, prvi su sistematski pokušaji u rješavanju postojećeg problema.

Takođe, još iz knjaževine Crne Gore generalni odnos stanovništva prema poljoprivredi bio je jako loš. Poljoprivredom se bavio onaj ko nije imao ništa bolje da radi. Sto godina kasnije (1984) u poljoprivrednoj djelatnosti preovlađuju starije generacije – tačnije one koje su ostajale na selu baveći se, sve teže, osnovnim poljoprivrednim operacijama, koje su im služile za dopunu kućnog budžeta. I oni članovi familija koji nijesu uspjeli da završe bilo kakvu školu, trudili su se da pronađu posao u gradu, dok su je u slobodno vrijeme bavili poljoprivredom kao hobbijem. Zadržavanje djeteta na selu, usmjeravajući ga na poljoprivredu smatrano je i još uvijek se smatra *malom porodičnom tragedijom*.¹

I krajem XX vijeka, kad poljoprivrednu školu (dominantna je Poljoprivredna škola u Baru, koja je nekoliko puta mijenjala naziv, ali je u svom programu imala predmet vinogradarstvo) uglavnom upisuju učenici slabijeg obrazovnog kvaliteta. Među njima ima i izvrsnih učenika, ali je ovdje važno pitanje – zašto takva vrsta obrazovanja nije popularnija. Kao potvrdu za ove tvrdnje je i konačno ukidanje naziva Poljoprivredna škola (2016) i sticanje naziva Stručna škola. Rukovodstvo škole kao objašnjenje iznosi nezainteresovanost kandidata za poljoprivredna zanimanja.

Da li je onda period 1967–1995. bio jedini blistavi ciklus u ovoj branši – kada je poljoprivredno srednje obrazovanje bilo u punom zamahu? Glede velikog projekta (Ćemovsko polje) koji je započet 80-ih godina prošlog vijeka, Agrokombinat „13. jul“ je u tom vremenu (in)direktno uticao na rad škole, upisivanje učenika i konačno zapošljavanje istih.

¹ *Razvoj poljoprivrede u Crnoj Gori: bazna studija* (1984): Institut za društvenoekonomska istraživanja, Titograd, 18.

Nakon Drugog svjetskog rata

Poslijeratno zaostajanje tempa razvoja poljoprivrede u odnosu na druge grane privrede postavilo je pred sve zainteresovane državne i društvene faktore zemlje neodložan i hitan zadatak ulaganja znatnih materijalnih sredstava u cilju bržeg povećanja poljoprivredne proizvodnje. Ali prosto ulaganje materijalnih sredstava nije bilo dovoljno za unapređenje poljoprivrede. Nivo opšteg i stručnog obrazovanja poljoprivrednih proizvođača bio je jedan od značajnih faktora stagniranja razvoja poljoprivrede.

Taj proces nije bio nimalo lak, pored stručnog kadra nedostajale su finansije, mehanizacija, laboratorije, uređaji, aparati, kancelarije. Samo u toku Drugog svjetskog rata poginulo je 45 poljoprivrednih inženjera i tehničara, studenata i đaka poljoprivrednih škola. Decembra 1961. godine u zgradi Poljoprivrednog instituta (danas Biotehnički fakultet) u Podgorici otkrivena je spomen ploča na kojoj su uklesana imena poljoprivrednih inženjera i tehničara, studenata i đaka poljoprivrednih škola koji su poginuli u narodnooslobodilačkoj borbi (1941–1945).² Oni su rođeni u različitim krajevima Crne Gore (Andrijevića, Banjani, Berane, Bukovik, Bijelo Polje, Bjelice, Cetinje, Dajbabe, Danilovgrad, Đurmane, Grahovo, Golija, Gradac, Grbalj, Kolašin, Kotor, Morača, Nikšić, Piperi, Plav, Pljevlja, Podbišće, Podgorica, Risan, Rovci, Šavnik, Žabljak) i pohađali studije ili srednju poljoprivrednu nastavu u: Beogradu, Bukovu, Križevcima, Kruševcu, Mostaru, Negotinu, Parizu, Sarajevu, Valjevu, Zagrebu, Zemunu.

² „U spomen poljoprivrednih inženjera i tehničara, studenata agronomije i đaka srednjih poljoprivrednih škola palih u narodnooslobodilačkom ratu od 1941–1945“, *Savez društava poljoprivrednih inženjera i tehničara Crne Gore* (Titograd), VII, br. 5–6, 1.

Po pitanju statusa poljoprivrednih škola period do 1965. godine bio je jako konfuzan. Obnova i rad krenuli su tokom završetka Drugog svjetskog rata. Već u budžetu iz 1945. (jul – decembar) postojali su rashodi od 400.000 dinara za „odgoj stručnog kadra na poljoprivrednim školama“ ali i na „poljoprivrednom fakultetu“.³ Očigledno da je neko imao dobru zamisao za osnivanje poljoprivrednog fakulteta, ali će proći još 60 godina do realizacije te ideje.

Nakon Drugog svjetskog rata prvi agronomi (1949) pristigli su iz Beograda. Da bi stekli potrebnu stručnu praksu i proširili svoje znanje trebalo je da odrade pripravničku službu. U poređenju s tadašnjim, današnji pripravnički staž i polaganje pripravničkog ispita izgledaju veoma jednostavno. Pravilnik o pripravničkoj službi predviđao je da pripravnička služba traje dvije godine s obaveznom polaganjem stručnog ispita. Nakon pripravničkog staža i položenog stručnog ispita pripravnici su dobijali zvanje mlađeg agronoma u jednoj od grupa poljoprivredne struke. Stručni ispit (pismeni, usmeni i stručni dio) polagan je pred komisijom u Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva. Stručni dio ispita bio je posebno obiman i sastojao se od većeg broja glavnih i pomoćnih predmeta iz vinogradarstva i enologije.⁴ Pripravnik je imao mogućnost da, ukoliko padne na provjeri, ponovo polaže ispite.⁵

Za grupu vinogradarstvo i enologija pripravnički staž trajao je 20 mjeseci, i to: u zavodu ili školi za oplemenjivanje loze osam

³ Budžet rashoda i prihoda Federalne Crne Gore za juli – decembar 1945. god, Ministarstvo finansija, 1945, 54.

⁴ *Službeni list NR Crne Gore*, V, 1949, 9, 89. Kao glavni predmeti polagani su: Pedologija, Opšte i specijalno vinogradarstvo, Enologija, Mikrobiologija, i Prerada grožđa

⁵ *Službeni list NR Crne Gore*, V, 1949, 9, 90. Ako kandidat padne na pismenom ispitu ponovo polaže cio ispit. Ako na usmenom ispitu iz stručnog dijela padne iz jednog ili dva glavna ili iz jednog ili više pomoćnih predmeta, naknadno polaže samo te ispite.

mjeseci, i u enološkom zavodu ili stanici 12 mjeseci. Istovremeno pripravnici su za zvanje mlađeg poljoprivrednog tehničara u grupi vinogradarstvo i vinarstvo provodili pripravnički staž u trajanju od 20 mjeseci, i to: na državnom ili zadružnom poljoprivrednom dobru sa vinogradarskom proizvodnjom 12 mjeseci i u državnom ili zadružnom podrumu osam mjeseci.⁶

Kad je riječ o srednjem poljoprivrednom obrazovanju tadašnja Specijalna niža poljoprivredna škola za južne kulture u Baru transformisana je 1944. godine u Nižu poljoprivrednu školu „Topolica“.⁷ Tačnije, Specijalna niža poljoprivredna škola i Državna ogledna stanica za južne kulture, integrisane u ustanovu pod nazivom Niža poljoprivredna škola „Topolica“ u Baru. U tadašnjim teškim uslovima (20. marta 1945) Niža poljoprivredna škola „Topolica“ u Baru, započela je sa radom. Nastava je bila jednogodišnja i pohađalo je 60 učenika.

Nekoliko škola, koje su u svom programu imale predmete iz poljoprivrede, osnovano je i na sjeveru Crne Gore. Tako je u Nikšiću započela sa radom (1945/46) Niža poljoprivredna škola stočarsko-ratarskog smjera. Ona veoma brzo (1949) zatvara školska vrata. Slično se desilo i sa Školom za seoske domaćice (Nikšić). Postojale su i tri Pokretne škole za seoske domaćice.⁸

⁶ *Službeni list NR Crne Gore*, V, 1949, 9, 91. Poljoprivredne grupe: genetika i oplemenjivanje bilja, sjemenarstvo, ratarstvo, gradinarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo i enologija, južne kulture, mljekarstvo i planinsko gazdovanje, zaštita bilja, pedologija i agrohemija, stočarstvo krupne stoke, stočarstvo sitne stoke, ribogojstvo i opšta poljoprivreda.

⁷ Lekić, S., Martinović, T. (1995): *Poljoprivredne škole u Crnoj Gori (1875–1995)*, 33. Rješenjem Crnogorske narodne uprave Cetinje, resor za narodnu upravu, a na prijedlog Odjeljenja za poljoprivrednu ishranu ova škola i stanica spojene su sa čitavom pokretnom i nepokretnom imovinom u jednu jedinstvenu ustanovu pod nazivom Niža poljoprivredna škola „Topolica“.

⁸ Budžet rashoda i prihoda Federalne Crne Gore za juli – decembar 1945 god, Ministarstvo finansija, 1945, 54.

Krajem rata (1945) formiran je i Zavod za stočarstvo na Kapinom polju. U Nikšiću je radila jednu godinu (1950) i Zadružna škola za brigadire. Slična škola otvorena je i u Andrijevići i Herceg Novom. Ni one nijesu bile dugog vijeka. Obje su prestale sa radom 1951. godine. Samo dvije godine (1946/47-1948/49) radila je i Niža poljoprivredna škola sa stočarskom stanicom i voćnim rasadikom u Bijelom Polju.

Na primorju, posebno u Baru, nastavak obrazovanja i edukacije učenika zainteresovanih za poljoprivredu bio je značajno organizovaniji. Iako je Niža poljoprivredna škola „Topolica“⁹ preseljena 1946. u Herceg Novi (Niža poljoprivredna škola za južne kulture i vinogradarstvo), rješenjem Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NRCG (br. 7946 od 29. maja 1946) nanovo je i u Baru formirana poljoprivredna škola, ovaj put pod nazivom Srednja poljoprivredna škola. Otpočela je sa radom septembra mjeseca 1946.¹⁰ U svom programu imala je obavezno polaganje maturalnog ispita iz vinogradarstva. Školska 1946/47. prva je godina rada ove škole u Baru. Zanimljivo je da su 1946. godine u budžetu Republike postojali istovremeno rashodi za Nižu poljoprivrednu školu „Topolica“ od 1.600.000 dinara i Srednju poljoprivrednu školu od 1.833.000 dinara.¹¹

Dok je škola radila u Baru (1946) na njenom platnom spisku bilo je šesnaest zaposlenih (tri činovnika, tri inženjera pripravnika, jedan zvoničnik, tri služitelja, četiri dnevničara i četiri honorarna radnika – baštovan, služitelj, radnica,

⁹ U jednom broju dokumenata koje čuva Arhivski odsjek u Baru nalazim na različite nazive za poljoprivrednu školu u Baru. Najčešće u zaglavlju ili na otisku pečata bez hronološkog reda stoji: Specijalna Niža poljoprivredna škola za južne kulture „Topolica“ i Niža poljoprivredna škola „Topolica“.

¹⁰ AOBRSOB, 1962, FBCDV, K 5.

¹¹ Zbirni budžet Narodne Republike Crne Gore za 1946 godinu, Ministarstvo finansija, 1946, 92.

dnevničar).¹² Broj učenika koji su se 1947. javili za pohađanje Srednje poljoprivredne škole iznosio je devet.¹³ U internat je prijavljeno njih 15.¹⁴

Iako je broj učenika u periodu 1945–1949 godine u dvije poljoprivredne škole stalno rastao,¹⁵ jasno je bilo da je teško i finansijski i kadrovski opsluživati ove škole. Školske 1948/1949, Niža poljoprivredna škola za južne kulture i vinogradarstvo u Herceg Novom prestala je sa radom.¹⁶ Rješenjem Savjeta za poljoprivredu i šumarstvo NRCG broj 1864. od 14. juna 1952. godine Niža poljoprivredna škola za voćarstvo u Bijelom Polju fuzionirana je sa Srednjom poljoprivrednom školom u Baru.¹⁷ Te školske 1952/1953. godine u Crnoj Gori postojala je samo jedna Srednja poljoprivredna škola opšteg smjera sa sjedištem u Baru.¹⁸ Pored nje 1953/1954. u Crnoj Gori radilo je još devet srednjih stručnih škola (tehnička, saobraćajna, ekonomska, medicinska, dvije učiteljske i dvije umjetničke škole i učiteljsko-domaćička).¹⁹ Zavod za privredno planiranje smatrao je da je nastava u

¹² AOBR F BCDV K 2, 1.

¹³ AOBR, 1947, K 1, 2. Vukčević Jovan, Tomović Persida, Stojović Vukadin, Stojović Vojislav, Stojović Momčilo, Božović Božidar, Brajović Vidoje, Bešić Jovan i Ičević Dušan.

¹⁴ AOBR, 1947, K 1, 1, 3.

¹⁵ Starovlah, M. (2007): *Istorija školstva u Crnoj Gori*, Podgorica, 336. (...) Godina 1946/1947 – 59, 1947/1948 – 104, 1948/1949 – 241 (dvije poljoprivredne škole), 1949/1950 – 304 (dvije poljoprivredne škole), 1950/1951 – 484 (dvije poljoprivredne škole). (Starovlah ne navodi koje dvije poljoprivredne škole)

¹⁶ AOBR SOB 1962, K 12, f. 4, 404.

¹⁷ AOBR SOB 1962, K 12, f. 4, 404.

¹⁸ Uredbom o stručnim školama (SL FNRJ 39/52) srednje stručne škole osnivali su sreski narodni odbori uz saglasnost republičkog organa nadležnog za pitanje prosvjete, nauke i kulture.

¹⁹ Starovlah, M. (2007): *Istorija školstva u Crnoj Gori*, Podgorica, 356.

poljoprivrednim školama na niskom nivou, da su škole slabo opremljene, pa da postoji i loš izbor učenika (planski upis), pa kadrovi iz ovih škola izlaze sa nedovoljnim stručnim znanjem i bez naročite volje za rad u ovom pozivu. Zbog ovih okolnosti sve poljoprivredne škole ukinute su izuzev Srednje poljoprivredne škole u Baru.²⁰

Na drugoj strani o zapošljavanju učenika u privredi vodio je računa Privredni savjet. Ubrzo je donio rješenje kojim su privredne organizacije (preduzeća: državna, zadružna, društvenih organizacija i privatna) na teritoriji NRCG obavezne da „prime i drže na izučavanje zanimanja odnosno zanata učenike u privredi u odnosu prema kvalifikovanim radnicima“. Po ovom Rješenju u poljoprivrednim državnim dobrima zapošljava se jedan na pet kvalifikovanih radnika.²¹ Briga o obuci učenika u privredi nije završena samo ovim rješenjem, već je određen i odnos praktičnog rada i teoretske nastave za vrijeme izučavanja zanimanja.²² Poljoprivrednu školu u Baru godišnje je završavalo u prosjeku oko 20 poljoprivrednih tehničara što je moglo da zadovolji tadašnje potrebe (1955) u srednjem stručnom kadru.²³

²⁰ AOBRSNSP – 58 (39)/ 55, 31.

²¹ *Službeni list NR Crne Gore*, VIII, 1952, 22, 165.

²² *Službeni list NR Crne Gore*, VIII, 1952, 22, 166. (...) Određuje se odnos praktičnog rada i teoretske nastave: a) u I godini učenja 27 časova nedjeljno praktičnog rada, a 15 časova teoretske nastave; b) u II godini učenja 27 časova nedjeljno praktičnog rada, a 16 časova teoretske nastave; c) u III godini učenja 36 časova nedjeljno praktičnog rada, a 12 časova teoretske nastave. Po pravilu, praktično obučavanje obavljaće se svakog radnog dana prije podne, a teoretska nastava poslije podne.

²³ AOBRSNSP – 58 (39)/ 55, 32. Ovi tečajevi održavani su povremeno, kratko su trajali sa manjim brojem slušalaca, te nijesu dali one rezultate koji su se očekivali. Inače nekog sistematskog rada, kurseva ili škola za poljoprivrednu proizvođače nije bilo.

Međutim, godine 1960. a na osnovu čl. 2. Zakona o osnivanju i ukidanju srednjih škola, Izvršno vijeće Narodne skupštine NRCG donijelo je uredbu o osnivanju Poljoprivredne škole u Bijelom Polju,²⁴ čime je i Srednja poljoprivredna škola u Baru postala samostalna, a Poljoprivredna škola u Bijelom Polju imala je I i II razred.²⁵ Nažalost ona je ubrzo zatvorena (1962).²⁶

Tako je Srednja poljoprivredna škola u Baru ostala jedina škola u Crnoj Gori, koja je u kontinuitetu obrazovala vinogradarske (poljoprivredne) kadrove. Od 1946. do 2016. godine Srednja poljoprivredna škola u Baru mijenjala je nazive više puta (Poljoprivredna škola, Poljoprivredni školski centar, Biotehnički obrazovni centar, Javna ustanova Srednja poljoprivredna škola Bar, Javna ustanova Srednja stručna škola). Bez obzira na različite nazive ona je imala osnovni zadatak da stvara srednje stručne kadrove u različitim oblastima poljoprivrede, sposobne da unapređuju poljoprivrednu proizvodnju.

Ekonomija poljoprivredne škole

Školska zgrada poljoprivredne škole u Baru izgrađena je 1950. godine i imala je prizemlje i sprat. Zbog nedostatka prostora prizemlje je bio školski prostor, dok je na spratu bio učenički dom.²⁷ Nastava u školi bila je teoretska i praktična. U tome smislu, a radi obezbjeđenja izvođenja praktičnog dijela nastave, školi je uvijek bila potrebna ekonomija, dok je teoretska nastava omogućavala da učenici spoznaju procese u različitim poljoprivrednim proizvodnjama.

²⁴ Službeni list NR CG, XVI, 1960, 23, 302.

²⁵ AOBR SOB 1962, K 12, f. 4, 404.

²⁶ AOBR F III SOB K 56 1963 f2, 1.

²⁷ AOBR SOB 1962, K 12, f. 4, 408.

Od svog osnivanja poljoprivredna škola je imala svoje ogledno imanje. Tokom Drugog svjetskog rata imanje je bilo logorište okupacionih trupa. Pokretni i nepokretni inventar, sem građevina, bio je uništen ili odnesen. Tokom 1945. imanje je ograđivano, obavljena je nabavka pokretnog i nepokretnog inventara, tako da je normalni rad na imanju započeo 1946. godine. Imanje je bilo zakorovljeno, voćarski kompleks bio je uništen, staklara velikim dijelom oštećena, pa je proizvodnja fokusirana na gajenje neophodnih ratarskih i povrtarskih kultura.²⁸

Tadašnja površina pod vinogradima iznosila je 1,4 hektara, dok je matičnjak američke loze pokrivao 0,86 hektara. Oba su bila tokom i dvije godine nakon rata zapuštena. Za prerađu grožđa nijesu postojali uslovi, a za proizvodnju kalemova nedostajala je stratifikala, prostorija za kalemljenje i smještaj reznica.²⁹ I pored teških uslova za poslovanje u 1946. godini odvijala se proizvodnja reznica, kalemova i američkih prporaka.³⁰

Do 1949. godine imanje se nalazilo u sastavu škole. Iste godine od postojećeg imanja formiraju se: Poljoprivredno dobro

²⁸ AOBR SOB, 1946, F BCDV, K 2, 1.

²⁹ AOBR SOB, 1946, F BCDV, K 2, 5. Matičnjaku nije za čitavih osam godina ukazivana nikakva njega sem rezidbe, a ove godine je prekopan jedan put. (...) Postojeći sortimentski vinograd nije postavljen na odgovarajućem položaju i tipu zemljišta, usljed čega je izložen propadanju, te je pitanje podizanja novog sortimenta stavljeno pred upravu kao aktuelan problem prvog reda.(...) Za prerađu grožđa u vino nedostaju odgovarajuće prostorije i sprave, te se nameće kao neophodna potreba izgradnja podruma i nabavka potrebnih sprava, jer do sada grožđe se prerađivalo i vino smiještalo u obične magacine, gdje nema odgovarajućih uslova za čuvanje vina.

³⁰ AOBR SOB, 1946, F BCDV, K 2, 4. Proizvodnja loze odnosno reznica bila je vrlo slaba, o ove godine usled izvršenog okopavanja proizvodnja reznica se povećala za 50% i kvalitativno poboljšala. Proizvedeno je: reznica I klase 30.000 i reznica II klase 15.000 komada, loznih kalemova 6.500 i prporaka američke loze 4.000.

„Topolica“, Ogledno školsko imanje sa školom i domom i Stanica za suptorpske kulture. Učenicu su izvodili vježbe na Oglednom školskom imanju, a proizvodnu praksu na „Topolici“. ³¹

Od Poljoprivrednog dobra „Topolica“, koje je 1957. stavljeno u redovnu likvidaciju, osnovana je, kao ustanova sa samostalnim finansiranjem, Ekonomija Srednje poljoprivredne škole. ³² Na Ekonomiji, u periodu 1956-1958, prinosi su u poljoprivrednoj proizvodnji po raznim kulturama bili različiti. ³³ U tab. 1. navodim samo neke od školskih proizvoda. ³⁴

Tab. 1. Prinosi na Ekonomiji, Bar (1956–1958)

PROIZVODI	1956	1957	1958
Pomorandže / kg	4.747	6.861	1.768
Limuni / kg	15	-	-
Mandarina / kg	71	678	-
Maslinovo ulje / l	3.941	859	1.258
Vino / l	4.350	1.739	2.240
Grožđe / kg	11.097	3.705	4.113
Rakija / l	394	177	139
Lozna vioka / kom	8.514	2.640	24.500

³¹ AOBR SOB 1962, K 12, f. 4, 408.

³² AOBR SOB, 1959, F BCDV, K 5, 1. Ekonomija Poljoprivredne škole „Dušan Vlahović“ u Baru osnovana je kao ustanova sa samostalnim finansiranjem rešenjem Narodnog odbora Sreza Cetinje broj 4611 od 27. juna 1957. godine i registrovana kod Narodnog odbora Opštine Bar pod brojem 121 od 29. jula 1957.

³³ AOBR F BCDV, 1958, K 4, 2. Poljoprivredna proizvodnja na Ekonomiji obuhvatala je: pšenicu, kukuruz, pamuk, duvan, mlijeko, sir, stoku, jaja, med, razne usluge.

³⁴ AOBR F BCDV, 1958, K 4, 2.

Sa izmjenom naziva škole i naziv Ekonomija srednje poljoprivredne škole izmijenjen je u Ekonomiju poljoprivredne škole. Unutrašnja tehničko-organizaciona struktura škole i ekonomije postavljena je rješenjem Izvršnog vijeća Narodne skupštine NRCG marta 1959.³⁵

Glavni cilje Ekonomije bio je da kao uzorno gazdinstvo, na kojem se primjenjuju savremene metode poljoprivredne nauke i prakse, posluži i za izvođenje praktične nastave učenicima i poljoprivrednim proizvođačima. Svojim proizvodima Ekonomija je trebalo da podmiruje potrebe internata škole i viškove plasira na tržište. Pored ratarske, povrtarske, stočarske i nekih sporednih djelatnosti ekonomija se bavila i proizvodnjom grožđa i njegovih prerađevina, kao i proizvodnjom loznih kalemova.³⁶ Ipak, na osnovu knjigovodstvene evidencije vinogradarstvo je od 1953. do 1959. permanentno poslovalo s gubitkom. U 1959. godini na površini od 4,22 hektara proizvedeno je 11,9 tona grožđa, odnosno 6,3 tona vina i 266 litara rakije.³⁷ Dakle, prinos grožđa po hektaru iznosio je 2,8 tona, što jasno ukazuje da je primijenjena agrotehnika i cjelokupan odnos prema vinogradarstvu bio nezadovoljavajući.

³⁵ AOBR SOB 1962, K 12, f. 4, 417.

³⁶ AOBR SOB, 1959, F BCDV, K 5, 1/5. Struktura poljoprivrednih površina 1959. godine bila je sljedeća: žitarice 6,81 ha; krmno bilje 27,10 ha; povrtno bilje 3,38 ha; voćarstvo 30,38 ha; vinogradarstvo 4,22 ha. (...) Od ukupno 127,80 ha površina, koje se vode po katastru na ime Ekonomije korisno upotrebljene površine ima svega 71,79 ha.

³⁷ AOBR SOB, 1959, F BCDV, K 5, 3. Zasada je uskoredan te isključuje mehanizovanu obradu, što uveliko povećava troškove proizvodnje. Jedan dio zasada zasnovan je već prije 30 godina, te je osjetno oslabljena njegova proizvodna sposobnost.

Izmjena naziva škole, nastavnih planova i programa

Od osnivanja 1946. godine do školske 1962/63. Srednja poljoprivredna škola u Baru bila je opšteg smjera. Rješenjem Savjeta za prosvjetu NRCG od 1959. Srednja poljoprivredna škola dobila je naziv Poljoprivredna škola „Dušan Vlahović“ Bar.³⁸ Usaglašavanje naziva škole izvedeno je prema Opštem zakonu o školstvu iz 1959.³⁹

Sistematizacijom su bila su predviđena 33 radna mjesta, od kojih su 23 bila službenička, a 10 za tehničko osoblje. Od toga osam radnih mjesta bilo je predviđeno za opšteobrazovne predmete (maternji jezik, matematika i fizika, fiskultura, predvojnička obuka, francuski jezik, istorija i geografija, hemija). Stručni predmeti, njih šest, bili su: voćarska grupa predmeta, vinogradarska grupa predmeta, agrohemijaska-pedološka grupa predmeta, ekološka grupa predmeta, stočarska grupa predmeta, ratarska grupa predmeta, i četiri praktična predmeta.⁴⁰

Prema nastavnom planu i programu u tadašnjoj školi postojali su pripremni⁴¹ i stručni predmeti (ratarstvo opšte i posebno, voćarstvo opšte i posebno, povrtarstvo, vinogradarstvo sa vinarstvom, zaštita bilja, stočarstvo, mljekarstvo, statistika i računovodstvo, zadrugarstvo sa ekonomskom politikom u poljoprivredi i osnovi ekonomike drugih privrednih grana i ekonomika poljoprivrednih gazdinstava). Nastavno osoblje tada

³⁸ AOBR SOB 1962, K 12, f. 4, 404. Od školske 1952/1953 (....) Rješenjem Savjeta za prosvjetu NRCG broj 03-4189 od 23. XII 1959. godine nosi naziv Poljoprivredna škola „Dušan Vlahović“ – Bar.

³⁹ AOBR SOB, 1959, F BCDV, K 5, 7.

⁴⁰ AOBR F BCDV, 1958, K 4, 1.

⁴¹ AOBR SOB, 1959, F BCDV, K 5, 1. Pripremnim predmetima pripadali su: matematika, fizika, hemija sa agrohemijom, biologija, pedologija i meteorologija sa klimatologijom.

su činili: učitelji praktične nastave, pripravnici profesora i profesori s poljoprivrednim fakultetom.⁴²

Ipak u Crnoj Gori tadašnji problem poljoprivrede i dalje je bio mali broj kadrova u proizvodnji.⁴³ Postojeći poljoprivredni kadrovi svih nivoa obrazovanja, njih 143, bili su uglavnom koncentrisani u zadrugama i poljoprivrednim dobrima,⁴⁴ dok je njih 157 bilo smješteno u naučnim ustanovama (77), upravama (Republička poljoprivredna služba, opštinski NO-i) – 49, poljoprivrednim školama (14), pomoćnim službama (statistika, DOZ, katastar, Hidro-zavod) – 17.⁴⁵

Potrebe za stručnim kadrovima u poljoprivredi do 1965. i problemi obrazovanja dovoljnog broja učenika u Poljoprivrednoj školi u Baru, tretirani su jako pažljivo od strane Sekretarijata za poljoprivredu i šumarstvo Crne Gore. U školskoj 1960/1961. škola je imala 283 učenika od čega u I razredu 114, II 75, III 66 i IV 25 učenika. Već u narednoj godini (1961/1962) škola je trebalo da upiše 120 učenika u I razred i započne sa preorijentacijom nastavnog plana i programa.

Shodno predviđenom razvoju poljoprivrede do 1965. smjernice Sekretarijata za poljoprivredu i šumarstvo bile su

⁴² AOBR SOB, 1959, F BCDV, K 5, 1

⁴³ Jasno je bilo da se savremena poljoprivredna proizvodnja ne može odvijati bez osposobljenog kadra. Intenzifikacija poljoprivredne proizvodnje u pojedinim područjima u Crnoj Gori ispostavila se kao vrlo ozbiljan problem u obezbjeđenju potrebe za kvalifikovanom i visokokvalifikovanom radnom snagom.

⁴⁴ AOBR SOB 1962, K 12, 429. Poljoprivredni inženjeri 30 (Poljoprivredna dobra 15, Zemljoradničke zadruge 9, poljoprivredna proizvodnja 6), poljoprivrednih tehničara 94 (Poljoprivredna dobra 24, Zemljoradničke zadruge 51, poljoprivredna proizvodnja 19), sa nižom poljoprivrednom školom 19 (Poljoprivredna dobra 2, Zemljoradničke zadruge 17, poljoprivredna proizvodnja 19).

⁴⁵ AOBR SOB 1962, K 12, 431.

prvenstveno usmjerene na uvećanje broja srednjeg stručnog kadra – poljoprivrednih tehničara do broja od 150. U realnosti situacija je bila drugačija, javila se hiperprodukcija kadrova, njih 300 trebalo je da se osposobe do 1965. godine, računajući ovdje i Srednju poljoprivrednu školu u Bijelom polju. Jednog trenutka razmišljalo se da je najcjelishodnije ukinuti ovu školu, a osposobiti školu u Baru da školuje potrebne kadrove, što je i učinjeno. Takođe, materijalne mogućnosti nijesu bile nimalo povoljne za funkcionisanje obje škole, a Sekretarijat je razmišljao i o otvaranju škola za poljoprivredne proizvođače, posebno povrtare, voćare-vinogradare, stočare i ratare mehanizatore, tačnije preorijentaciju Poljoprivredne škole u Bijelom Polju u školu za poljoprivredne proizvođače.⁴⁶

Po ovim pitanjima iste godine (1961) zasijedao je i školski odbor u Baru, odobravajući stavove Sekretarijata za poljoprivredu i šumarstvo, i ističući da je po pitanju hiperprodukcije kadrova Srednja poljoprivredna škola već reagovala i koncipirala nove nastavne planove i programe: tri odsjeka u pravcu specijalizovanja kadrova, skraćeno dvogodišnje školovanje za odrasle kao i tri plana i programa za kvalifikovane radnike u poljoprivredi (voćare, vinogradare i primijenjenu mehanizaciju), koji su dostavljeni Zavodu za školstvo na razmatranje. Škola u Baru izradila je i investicioni program izgradnje ekonomije, čime se proizvodna praksa željela uskladiti sa nastavnim potrebama, zatim sistematizaciju radnih mjesta u odnosu na nove smjerove neophodne tadašnjoj crnogorskoj poljoprivredi.⁴⁷

Od školske 1961/1962. Poljoprivredna škola Dušan Vlahović – Bar, počela je sa usmjeravanjem na tri odsjeka: voćarsko-vinogradarski, ratarsko-povrtarski i stočarski, kojima su zahvaćeni I, II i III razred, i takva promjena unutrašnje

⁴⁶ AOBR SOB 1962, F III, K 12, 431.

⁴⁷ AOBR SOB 1962, F III, K 12, 434

organizacije pokazala se jako dobrom.⁴⁸ Tada su u Jugoslaviji postojale nekolike poljoprivredne škole sa vinogradarskim smjerom, u: Iloku, Poreču, Bitolju, Đevđeliji, Novom Mestu, Valjevu, Bukovu, Smederevu, Prokuplju, Leskovcu, Kraljevu, Rekovcu, Aleksandrovcu, Vršcu, Futogu, Peći, Prizrenu.

I pored toga što škola nije bila prethodno pripremljena za nastavu po odsjecima, a školski prostor prilično oskudan (jedan dio školskog prostora bio je ustupljen Domu učenika radi prihvatanja kandidata iz Bijelog Polja) ova orijentacija pokazala se kao jako dobra. Od 1963/1964. sva tri odsjeka kompletirana su za sva četiri razreda.⁴⁹

Preorijentacijom na tri odsjeka javila se i potreba za nastavnim kadrom. U školi je postojala teorijska nastava, i nastavna i proizvodna praksa. Uvažavajući novonastalo stanje, Sekretarijat za poljoprivredu formirao je komisiju sa zadatkom da utvrdi potrebe u stručnim poljoprivrednim kadrovima i problematici u Poljoprivrednoj školi u Baru. Škola je tada raspolagala nastavnim kadrom za opšteobrazovne predmete, pripremne predmete i kadrom za poljoprivredne discipline po odsjecima, kao i učiteljima praktične nastave. Ukupan broj nastavnika iznosio je 31, tako da je u prosjeku po odsjecima bilo 10 nastavnika.⁵⁰

Zbog nedovoljnog broja nastavnog kadra planirano je da u svim razredima pojedinačnih odsjeka budu po dva odjeljenja. Opšteobrazovani program obuhvatao je osam predmeta, dok je stručni program na voćarsko-vinogradarskom smjeru obuhvatao tri predmeta (zaštita bilja i melioracija; voćarstvo-opšte i specijalno; vinogradarstvo i vinarstvo).⁵¹

⁴⁸ AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 405. Već u ovoj godini, orijentacija škole na odsjeke pokazuje vanrednu prednost i posebno njen kvalitativni uspon. Tek orijentacijom na odsjeke osjeća se njeno brzo izrastanje u instituciju za obrazovanje kadrova u poljoprivredi.

⁴⁹ AOBR F III SOB K 56 1963 f2, 1.

⁵⁰ AOBR F III SOB K 56 1963 f2, 2.

⁵¹ AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 17-18,

Prema tadašnjem nastavnom programu na voćarsko-vinogradarskom odsjeku, iz predmeta vinogradarstvo bilo je 10 časova teorije i 10 časova prakse, dok je iz predmeta vinarstvo bilo šest časova teorije i šest časova prakse. Kao i iz predmeta vinarstvo, predmet zaštita bilja bio je zastupljen sa istim brojem časova. U planu za proizvodnu i nastavnu praksu na odsjeku za voćarstvo i vinogradarstvo III i IV razredi imali su nedjeljno po tri časa iz vinogradarstva i vinarstva, i tri časa iz voćarstva.⁵²

Iako je u periodu 1965-1980. broj poljoprivrednih stručnjaka (poljoprivredni tehničari, agronomi, magistri i doktori poljoprivrede) postepeno rastao, jedan značajan broj tražio je svoju buduću karijeru u trgovini, državnim ustanovama, društveno-političkim organizacijama.⁵³ Međutim, za tadašnju republičku i opštinsku političku elitu Poljoprivredna škola u Baru bila je i dalje centar koji je objedinjavao državne poljoprivredne smjernice. U tom periodu javlja se i potreba za modernizacijom i proširenjem prostora poljoprivredne škole. Sprat u kojem je bio smješten tadašnji internat bio je podesniji za potrebe nastave. Ovaj improvizovani dom imao je deset muških i dvije ženske spavaonice, čitaonicu, kancelariju upravnika i kancelariju vaspitača, dvije ambulante, kupatilo, sanitarne prostorije i obuhvatao je 1200 kvadratnih metara.⁵⁴

Godine 1962. već bio urađen elaborat za izgradnju domske zgrade. Planirana površina kabineta za novu poljoprivrednu školu obuhvatala je blizu 1.000 kvadratnih metara, a službene prostorije (zbornica, biblioteka, sekretarijat, knjigovodstvo,

⁵² AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 419-420

⁵³ *Razvoj poljoprivrede u Crnoj Gori: bazna studija* (1984): Institut za društvenoeкономска istraživanja, Titograd, 19. U materijalu za savjetovanje o stanju i razvoju poljoprivrede u Crnoj Gori, održanom decembra 1979. godine, navodi se podatak da sve postojeće stočarske farme u društvenoj svojini u toj godini nisu imale nijednog veterinara, iako je u Crnoj Gori inače bilo 49 veterinara.

⁵⁴ AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 415.

blagajna), učionice, društvene prostorije, hodnici, stepenište, sanitarne prostorije dodatno su zahtijevale preko 1.700 kvadratnih metara.⁵⁵ U poređenju sa površinom postojeće škole ona bi bila uvećana za gotovo 1.400 kvadratnih metara ili onu neophodnu površinu koju je koristio dom.

Prostorije koje su bile neophodne za izvođenje nastave po odsjecima navedene su u tabeli br. 2.

Tab. 2. Pregled potrebnih prostorija za Poljoprivrednu škole 1962.

Potrebna prostorija	Broj	Dimenzije	Površina m ²
Kabinet za voćarstvo	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za vinogradarstvo	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za zaštitu bilja	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za ratarstvo	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za mehanizaciju	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za hemiju	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za agropedologiju	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za fiziku i matematiku	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za biologiju	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za anatomiju	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za ishranu stoke	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za predvojničku obuku	1	10,5 x 6,5	68,25
Kabinet za stočarstvo	1	10,5 x 6,5	68,25
Fiskulturna sala	1	14,0 x 8,0	68,25

⁵⁵ AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 409.

Ekonomija od 1962.

Poljoprivredna škola je kroz modernizaciju računala i na potencijale Ekonomije, koja je tada raspolagala sa ukupno 75 hektara zemljišta na kojoj je bila moguća raznovrsna poljoprivredna proizvodnja, uz uslov da se postojeći objekti (voćarsko-vinogradarski, ratarsko-povrtarski, stočarski, pogon mehanizacije, staklenik) organizaciono i proizvodno podignu na odgovarajući potrebni minimum, koji je kao takav mogao da posluži za obučavanje kadrova u poljoprivredi.⁵⁶ Svi navedeni objekti imali su svoje rukovodioce koji su po vokaciji bili inženjeri agronomije. Upravnik i rukovodioci objekata činili su Savjet ekonomije.

Rezultati rada Ekonomije Srednje poljoprivredne škole, međutim, nijesu bili zadovoljavajući. Konceptija Srednje poljoprivredne škole u načinu gazdovanja i poslovanja školskom ekonomijom kritikovana je od strane opštinske političke vlasti. Gazdovanje nije bilo u skladu sa opštom intencijom barske komune i trebalo je usaglasiti. Posebno je maslinarstvo bilo zapušteno.⁵⁷ Pored lošeg stanja u poslovanju Zemljoradničke zadruge u Baru (pogon Spičanski vinogradi) ponovo je 1965. aktuelizovano pitanje prerastanja Poljoprivredne škole u Poljoprivredni školski centar. Komisija, koja je oktobra 1964. obišla vinograd u Spičanskom polju, konstatovala je nemogućnost vraćanja uloženih sredstava i obezbjeđenje proste reprodukcije, vinograd je bio gotovo cio zakorovljen, za normalno obavljanje vinogradarskih operacija bila mu je

⁵⁶ AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 417. Sadašnja ekonomija može uz neznatna ulaganja da odgovori porebama nastavnog procesa.(...) Ekonomija je osnovni preduslov za organizaciju obučavanja poajoprivrednog kadra te se može smatrati da taj uslov kod Poljoprivredne škole u Baru postoji.

⁵⁷ AOBR SOB K 54, f 2, 4.

neophodna mehanizacija sa priključcima, vinogradarska oprema, prostorije za smještaj sezonske radne snage i sl. O ovom izvještaju raspravljala je i Skupština opštine Bar, a Stručni kolegijum Ekonomije Poljoprivredne škole tada se već saglasio sa stavom komisije i smatrao da Spičanske vinograde može pripojiti školi kao samostalni pogon.⁵⁸ Škola je tada na ekonomiji raspolagala sa primitivnim omalenim podrumom, nešto podrumske opreme, kao i mehanizacijom.⁵⁹ Naredne godine (1. februar 1965) vinograd (50 ha), osnovna sredstva i inventar Spičanskih vinograda prešli su u posjed Ekonomije srednje poljoprivredne škole „Dušan Vlahović“ u Baru.⁶⁰ Ekonomija Poljoprivredne škole povremeno je (1967) proizvodila i izvozila reznice vranca u Veliku Drenovu. Reznice su preuzimane u Sutomoru, što ukazuje da je vinogradarska proizvodnja u Spiču još uvijek funkcionisala.⁶¹

Istovremeno (1967) i Školsko dobro ulazi u sastav Poljoprivredne škole,⁶² ali kao organizacija sa samostalnim

⁵⁸ AOBR SOB 1965, K 72. Od 50 ha zasađenog vinograda u Spičanskom polju na 1/3 mogu se bez daljih investicija postići prinosi kojim se mogu pokriti samo troškovi materijala i radne snage (bez anuiteta i amortizacije). Na 1/3 bezuslovno se mora iskrčiti vinograd a na nešto više od 1/3 površina treba proučiti svrsishodnost dodatnih investicija. Vinograd se ne može organizovati kao samostalan objekat a u postojećim uslovima najprirodnije ga je priključiti kao samostalan pogon Ekonomiji Poljoprivredne škole.

⁵⁹ AOBR SOB 1965, K 72.

⁶⁰ AOBR SOB 1966, K 135, 2.

⁶¹ AOBR BCDV, 1967, K 6, 2. Ekonomija se obavezuje da isporuči kupcu do 20 000 (dvadeset hiljada) lastara sa prosječnim brojem okaca na lastaru iznad šest. (...) kupac Radivoje Djorić kao kooperant preduzeća „Lozar“ se obavezuje: da preuzme vijoke na licu mjesta u Sutomoru (...)

⁶² AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 3. Marta 1967. godine Poljoprivredna škola „Dušan Vlahović“ registrovala je, rješenjem Okružnog privrednog suda u Titogradu US br. 6/67, jedinicu u svom sastavu – Školsko dobro sa djelatnošću: organizovanje poljoprivredne proizvodnje

finansiranjem.⁶³ Time je omogućeno učenicima i odraslima da, prema svojim sklonostima i sposobnostima, a sve u skladu sa potrebama društvenih i poljoprivrednih organizacija, dobijaju specijalizovano poljoprivredno obrazovanje.

Na sastanku održanom u Privrednoj komori (8. oktobar 1975) kome su prisustvovali predstavnici SO Bar i Školskog centra „Dušan Vlahović“, pored ostalih pitanja, definitivno je dogovorena likvidacija vinogradarskog objekta u Sutomoru⁶⁴, koji je još 1964. godine pripojen Ekonomiji poljoprivredne škole.

Poljoprivredni-školski centar

Još je od 1962. godine i uspješne preorijentacije na nove nastavne programe postojala intencija od strane Srednje poljoprivredne škole „Dušan Vlahović“ za formiranje poljoprivredno-školskog centra. U sistemu obrazovanja poljoprivrednih kadrova takav centar tada se činio neophodnim.

Prema tadašnjim procjenama Sekretarijata za poljoprivredu do 1965. poljoprivredi je bilo potrebno 150 poljoprivrednih tehničara, 340 visokokvalifikovanih, 1.230 kvalifikovanih i oko 530 polukvalifikovanih radnika.⁶⁵ Budući Centar bi objedinjavao dvostepeno obrazovanje drugog stupnja s

⁶³ AOBRSOB, 1962, F BCDV, K 5, 4.

⁶⁴ AOBRSOB, 1975, F Srednja poljoprivredna škola, K 7, 2. Problem komercijalnog funkcionisanja vinograda u Sutomoru bio je jak vjetar koji uzrokuje oštećenja zeljastih lastara vinove loze (i do 70%), operacije obrade, đubrenja i zaštite nijesu izvođene posljednje tri godine, upadi okolnog stanovništva i stoke nanose velike štete vinogradu pa se javlja potreba o angažovanju velikog broja stražara. Na sastanku u Privrednoj komori stav je bio da ulaganja sredstava u gradnju ograde, primjenu pojačane agrotehnike (obrada, đubrenje, upotreba herbicida) ne bi bio isplativ, *gubitak bi bio veliki i neminovan*.

⁶⁵ AOBRSOB 1962, F III, K 12, f. 4, 426.

povremenim organizovanjem poljoprivrednog obrazovanja odraslih kroz seminare, kurseve ili dopunsko školovanje. Bilo je i ideja o dvostepenom obrazovanju poljoprivrednih kadrova III stupnja. Ovo se posebno odnosilo na specijalizovani kadar za južne kulture.⁶⁶ Smatralo se da takav školski centar, posebno ili pri poljoprivrednoj školi, može da vrši doškolovanje kvalifikovanih radnika u poljoprivredi kao i, prema potrebi, dokvalifikaciju odraslih. Škola je izradila nastavni plan i program za skraćeno školovanje odraslih kao i za neke oblike obrazovanja kvalifikovanih radnika u poljoprivredi – za voćare, vinogradare i kvalifikovane radnike primijenjene mehanizacije u poljoprivredi.⁶⁷

Na odsjeku za vinogradarstvo obuhvaćen bi bio I i II stepen II stupnja obrazovanja. U okviru I stepena formiralo bi se odjeljenje kvalifikovanih radnika, a na II stepenu obrazovali bi se tehničari za vinogradarstvo (kao i za voćarstvo, ratarstvo, povrtlarstvo i dr.).⁶⁸

Nastavni plan i program dvogodišnje škole za kvalifikovane poljoprivredne radnike bio je prihvatljiv za Službu za poljoprivredu Privredne komore SR Crne Gore. Primjedbe su date na broj časova opštih i stručnih časova, tj. trebalo je ići na smanjenje broja časova kod opštih u korist stručnih predmeta. Tačnije, nastava u školi trebalo je da u postojećim uslovima bude orijentisana ka potrebama prakse.⁶⁹

Ove promjene opet su neizostavno otvarale pitanje kadrova i pitanje zemljišnog prostora za izvođenje praktične nastave. Pitanje kadrova tadašnja vlast uglavnom je rješavala do-djeljivanjem stanova. Po tom pitanju čini se da je Poljoprivredna škola bila prepoznatljiva. *A propos* stambenih uslova za školski

⁶⁶ AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 406.

⁶⁷ AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 423.

⁶⁸ AOBR F III SOB K 56 1963 f2, 3.

⁶⁹ AOBR BCDV, 1966, K 6, 2.

kadar (1962), od dvadeset pet nastavnika, učitelja praktične nastave i profesora, škola je regulisala stanove za dvadeset nastavnika. Školi i Ekonomiji nedostajalo je dvanaest stanova.⁷⁰

Po pitanju zemljišnog prostora za budući Centar, u Opštini Bar postojala su razmišljanja o proširenju školskog zemljišnog fonda⁷¹, i to iznad nove željezničke i stare željezničke pruge Bar - Vir sa površinom od 90 hektara, od čega je gotovo 90% zemljišta bilo potpuno napušteno, dok se površina u Spičanskom polju mogla proširiti na 100 hektara.⁷² Međutim, tada je već postojalo veliko iščekivanje izgradnje gradske, lučke i industrijske perspektive Bara, te izmjene u prostornoj organizaciji opštine.

U smislu potrebe za kadrovima u poljoprivredi ideje da se pored redovnih učenika u tzv. centru obrazuju i radnici raznih profila i stepena obrazovanja, kao i kadra iz zemalja u razvoju (Afrika, Azija), ali i otvori odsjek beogradskog Poljoprivrednog fakulteta neophodnog poljoprivrednom razvoju ove opštine i Crne Gore, nijesu bile nerealne. Tako je školske 1966/67. godine, uz saglasnost Privredne komore Crne Gore, Sekretarijata za prosvjetu, kulturu i nauku i Zavoda za unapređenje školstva, i na osnovu zaključaka Izvršnog vijeća Crne Gore, odlučeno da Poljoprivredna škola „Dušan Vlahović“ u Baru, preraste u Poljoprivredni školski centar „Dušan Vlahović“ Bar. U Centru je školske 1967/68. godine, izvođena eksperimentalna nastava novog načina obrazovanja. Na četvrtom stepenu postojale su dvije faze: I faza – opšta znanja i II faza – stručna nastava po smjerovima.⁷³

⁷⁰ AOBRSOB 1962, F III, K 12, f. 4, 411.

⁷¹ AOBRSOB 1964, F III, K 70, 56. Proučiti i predvidjeti u sklopu praktične nastave strukturu poljoprivrednih kultura na novoosvojenim površinama Ekonomije Poljoprivredne škole imajući u vidu i potrebe lokalnog tržišta za osnovnim poljoprivrednim-prehranbenim proizvodima.

⁷² AOBRSOB 1965, K 72.

⁷³ <http://www.dacg.me/index.php/normirani-opisi/121-isaar/ao-bar/306-ju-srednja-poljoprivredna-skola-bar> (31. 03. 2019. 17:18.)

Najznačajnijim periodom u transformaciji ove škole smatrao se početak rada eksperimentalne škole drugog stupnja. Škola je u devetogodišnjem periodu prošla kroz dvofazni sistem obrazovanja (dvogodišnje opšte srednje škole i dvogodišnje škole usmjerenog, pozivnog obrazovanja),⁷⁴ čime je stekla dragocjeno iskustvo za neposredan prelaz na novi sistem vaspitanja i obrazovanja koji će biti u primjeni od septembra 1976. godine.

U tom periodu (1967) u Jugoslaviji je pored fakulteta i viših poljoprivrednih škola, postojalo i 58 poljoprivrednih škola drugog stepena. U BiH su bile dvije, u Crnoj Gori jedna (Bar), u Hrvatskoj osam, u Makedoniji i Sloveniji takođe osam, u Srbiji trideset. U njima su obrazovani poljoprivredni tehničari i kvalifikovani radnici raznih poljoprivrednih struka (smjerova), a nastava je izvođena po odsjecima. Vinogradarski ili voćarsko-vinogradarski odsjeci postojali su u Crnoj Gori (Bar), Hrvatskoj (jedna škola – Poreč), u Makedoniji (dvije škole – Bitolj, Đevđelija), u Sloveniji (jedna – Novo Mesto) i u Srbiji (jedanaest škola – Valjevo, Bukovo, Smederevo, Prokuplje, Leskovac, Kraljevo, Rekovac, Aleksandrovac, Vršac, Futog i Peć).⁷⁵ U Jugoslaviji je postojao i jedan broj viših poljoprivrednih škola. Jedina viša agronomska škola koja je imala u svom nastavnom programu vinogradarski smjer bila je u Mariboru.⁷⁶

U daljem razvoju Poljoprivredni školski centar imao je sve uslove da se transformiše u poljoprivredni obrazovni centar. Tada (1972) su već, u okviru Poljoprivrednog školskog centra

⁷⁴ AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 1.

⁷⁵ *Poljoprivredna enciklopedija*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 2, 1973, 278.

⁷⁶ *Poljoprivredna enciklopedija*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 2, 1973, 279. (...) Maribor, Križevci, Šabac, Priština, Čačak, Banja Luka, Strumica, Bitola.

„Dušan Vlahović“, radile tri škole: Opšta srednja usmjerena na poljoprivredu, Škola za zanimanja u poljoprivredi, Poljoprivredna tehnička škola. Opšta srednja škola usmjerena na poljoprivredu imala je opšti odsjek, i u 1972. godini 108 učenika, Poljoprivredna tehnička škola imala je odsjek za trakoriste i ratare sa 39 učenika, i Škola za zanimanja u poljoprivredi imala je odsjeke: voćarsko-vinogradarski, stočarski i ratarsko-povrtarski sa 287 učenika, i kasnije (1975) cvječarsko-parkarski.⁷⁷

Prema sistematizaciji, Poljoprivredni školski centar imao je mjesta: direktora i pomoćnika direktora za praktičnu nastavu. U okviru nastavnog plana i programa postojalo je 10 opšteobrazovnih predmeta (srpskohrvatski jezik, strani jezik, istorija i društveno uređenje, matematika, fizika sa elektrotehnikom, tehničko crtanje, fizičko vaspitanje, hemija-agrohemijska i pedologija, biologija, odbrana i zaštita), dok je stručnih predmeta bilo devet (motoristika i poznavanje traktora, poljoprivredne mašine i eksploatacija, voćarstvo - prerada voća i zaštita bilja, vinogradarstvo i vinarstvo, ratarstvo i melioracije, povrtarstvo i biljna proizvodnja, anatomija i fiziologija opšteg i sitnog stočarstva, krupno stočarstvo i ishrana stoke, ekonomika i politička ekonomija, parkarstvo i cvječarstvo), kao i osam nastavnika praktičnih predmeta. Među praktičnim predmetima postojao je i praktična nastava vinogradarske proizvodnje i prerade grožđa.⁷⁸

Nekoliko godina tokom rada Centra razmatrano je i fuzionisanju Centra i Agrokombinata „13. jul“, koji je tada bio u naponu razvoja. Od kraja 1974. formirane su i radne grupe Agrokombinata „13. jul“ i Poljoprivrednog školskog centra „Dušan Vlahović“, koje su imale za zadatak da izuče mogućnost i pripreme elaborat za integraciju Agrokombinata i Centra.

⁷⁷ AOB R BCDV, 1975/1976, K 7, 2.

⁷⁸ AOB R F BCDV K 2, 4.

Radna grupa Agrokombinata, koja je radila na privrednom dijelu integracije Školskog dobra i Agrokombinata, imala je dosta teškoća u radu, posebno zbog neažurnog knjigovodstva kod Školskog dobra i poslovnih gubitaka u 1974.⁷⁹ Prema sistematizaciji (1974), Poljoprivredno školsko dobro imalo je direktora, radionicu za mehaničarsko-stolarske radove sa trinaest zaposlenih, voćarsko-vinogradarsku jedinicu sa sedam zaposlenih,⁸⁰ ratarsko-stočarsku jedinicu sa šest zaposlenih, povrtarsko-cvjećarska jedinicu sa deset zaposlenih, prodavnicu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda sa jednim zaposlenim, jedinicu za pripremi tov i klaonice sa četiri zaposlena, ugostiteljsku jedinicu sa šesnaest zaposlenih, službu zajedničkih poslova sa dva zaposlena, opštu službu sa pet zaposlenih, komercijalnu službu sa osam zaposlenih, računovodstvo sa devet zaposlenih.⁸¹ U tom periodu (1972-1974) Školsko dobro Poljoprivredne škole posluje sa gubitkom.⁸² Pored objektivnih teškoća,⁸³ izgradnje urbanih površina, Školsko dobro je stavljalo na raspolaganje Centru svoje objekte za izvođenje praktične nastave. Takođe, u tom trenutku Školsko dobro raspolagalo je zemljištem, građevinskim objektima, silosom za stočnu hranu, osnovnim stadom, višegodišnjim zasadam (agrumari), prostorom za proizvodnju vina i rakije, oruđima za rad koja karakteriše određena tehnička

⁷⁹ AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6, 1.

⁸⁰ AOBR F BCDV K 2, 6. U ovom odjeljenju postojalo je radno mjesto: rukovodilac voćarske proizvodnje i stručni učitelj, rukovodilac vinogradarske proizvodnje i stručni učitelj, kalemar, vinogradar, čuvar, podrumar i sezonski radnik po potrebi.

⁸¹ AOBR F BCDV K 2, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

⁸² AOBR SOB 1975, K 206, 3.

⁸³ AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6. U posljednjih nekoliko godina opština Bar izuzela je iz posjeda određene površine zemljišta (oko 23 ha) koje su ranije eksploatisane i služile za ekonomske svrhe.

zastarelost. Plasman poljoprivrednih proizvoda nije dolazio u pitanje.⁸⁴ Ipak stav radne grupe Agrokombinata „13. jul“ o poslovanju Školskog dobra svodio se na saniranje gubitaka Školskog dobra iz 1974. i eventualnih u prvoj polovini 1975, te pripajanje Dobra u OOUR Agrokombinata – Komercijalni servis - Bar. Radna grupa Školskog dobra prihvatala je integraciju, ali kao OOUR-a koji bi se bavio razvojem poljoprivrede u Baru i imao nekoliko pogona.⁸⁵ Ipak, Školsko dobro je konstituisano kao OUR u sastavu OOUR Poljoprivredni školski centar (1974).⁸⁶

O Školskom dobru nastavljena je rasprava i na XIV redovnoj sjednici Vijeća udruženog rada Skupštine opštine Bar. Zaključci su bili preispitivanje odgovornosti organa upravljanja, kako u OOUR Školsko dobro, tako i organa upravljanja Poljoprivrednog školskog centra, a posebno izvršnih, poslovnih i rukovodnih inokosnih organa.⁸⁷

Zbor radnih ljudi, međutim, nije bio zadovoljan stanjem poslovanja Školskog dobra pa je 20. decembra 1975. uputio Skupštini Crne Gore dopis o teškom ekonomskom stanju u kojem se posljednje dvije godine nalazi ova organizacija. Jedan od glavnih uzroka takvog stanja bila je aktivnost građevinske operative u cilju dalje izgradnje grada Bara, čime su znatni dijelovi dobra oduzeti, te time onemogućena njihova eksploatacija.⁸⁸ Takva situacija natjerala je rukovodstvo da

⁸⁴ AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6, 3.

⁸⁵ AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6, 1. Ovako formirana OOUR-a imala bi u prvo vrijeme više pogona i to: 1. Pogon sopstvene proizvodnje; Pogon proizvodna kooperacija; Pogon otkupa poljoprivrednih proizvoda, nabavka reprodukcionog materijala, opreme i zaštitnih sredstava; 4. Pogon klanice, pripremnog tova i otkupa koža.

⁸⁶ AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 2.

⁸⁷ AOBR SOB, 1975, K 220, 3.

⁸⁸ AO BR BCDV 1975, K 6, 3

proširi svoje djelatnosti, ali je bez investicionih i obrtnih sredstava kao i odgovarajućeg kadra to bilo veoma teško. Na taj način tekuća obrtna sredstva prelivena su u investiciona, pa je Dobro ubrzo postalo nelikvidno.⁸⁹

Naredne godine (1976) na zahtjev Centra i radnika Školskog dobra izvršene su kadrovske promjene i smijenjeni dotadašnji organi upravljanja na Školskom dobru i Centru, a Dobro je pripojeno trgovinskom preduzeću „Izbor“ u Baru, s tim da dio poljoprivrednog dobra predviđenog za praktične vježbe, a kao radna jedinica škole i Dom učenika oстане u sastavu Centra.⁹⁰

U međuvremenu vrijedno se radilo na izradi plana stručnog obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja radnika Agrokombinata „13. jul“.⁹¹ Radne grupe su na planu obrazovanja izradile program stručnog obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja radnika Agrokombinata za 1975. godinu i srednjoročni plan potrebe na obrazovanju poljoprivrednih kadrova Agrokombinata do 1980. godine.⁹²

Bilo je i ideja da se Centar organizaciono postavi kao organizacija udruženog rada, tačnije Centar bi imao tri OOUR-a: OOUR Poljoprivredni vaspitno-obrazovni centar za srednje, više i visoko obrazovanje, OOUR Institut za unapređivanje poljoprivrede i nastavno naučni rad i OOUR Dom poljoprivredno-obrazovnog i naučno nastavnog centra „D. Vlahović“ Bar.⁹³

⁸⁹ AO BR BCDV 1975, K 6, 4. Odobrava se Poljoprivrednom školskom centru „Dušan Vlahović“ – OOUR Školsko dobro u Baru, privremeno postavljanje stolova ispred bifea „Topolica“ u Ul. „Maršala Tita“. (15. VII 1975)

⁹⁰ AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 5–6.

⁹¹ AOBR, F – BCDV, K 4, 1974, 1. Na osnovu rješenja Agrokombinata „13 jul“ Titograd 14537 od 15. XI 1974. godine i rješenja Poljoprivrednog-školskog centra „Dušan Vlahović“ – Bar br. 01–1726/2 od 19. I 1974. godine, komisije su ovim rješenjem određene izradile su po postavljenom zadatku predlog programa.

⁹² AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6, 5.

⁹³ AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6, 6.

Paralelno, vlast je vodila računa i o tradiciji i svečanostima. Godine 1975, tačno 100 godina (1875) od početka rada Knjaževske crnogorske zemljodjelske škole otkrivena je spomen ploča na zgradi gdje se nalazila prva poljoprivredna škola u Ždrebaoniku kod Danilovgrada. Tokom svečanosti održana je i svečana akademija i uručena različita priznanja i ordeni,⁹⁴ a 13. maj 1875. proglašen danom poljoprivrednog školstva Crne Gore.

Praktična nastava Poljoprivredno-obrazovnog centra izvođena je na objektima OOUR „Školsko dobro“ i to za potrebe vinogradarstva, voćarstva, stočarstva i povrtarstva. Jedan dio praktične nastave izvođen je na objektima Agrokombinata „13. jul“, a objekti ove kompanije služili su i ostalim školskim odjeljenjima za povremene demonstracije novih tehnologija. U Centru u Opštoj srednjoj školi usmjerenoj na poljoprivredu u I razredu (1975/1976) bilo je četiri odjeljenja sa 111 učenika, dok je u II razredu bilo tri odjeljenja sa 83 učenika. Poljoprivredna tehnička škola, odsjek vinogradarski-voćarski, u III razredu imao je jedno odjeljenje sa 22 i u IV razredu jedno odjeljenje sa 21 učenikom. Ukupno školski centar imao je 335 učenika.⁹⁵

Kadrovska struktura Centra bila je sljedeća: dva direktora (Školski centar, Školsko dobro), osam agronoma, jedan diplomirani inženjer mašinstva, devet profesora opšteobrazovnih predmeta, tri nastavnika, četiri stručna učitelja praktične nastave i dva spoljna saradnika. Na vinogradarsko-

⁹⁴ „Stogodišnjica prve poljoprivredne škole u Crnoj Gori“, *Poljoprivreda i šumarstvo*, vol. 21, 1975, 2-3, 123. Republički sekretar za prosvjetu, kulturu i nauke dr Božina Ivanović uručio je Centru (Poljoprivredni školski centar, *prim. aut.*) Orden zasluge za narod sa srebrnim zracima kojim ga je povodom ovog jubileja za naročite zasluge u stručnom obrazovanju poljoprivrednih kadrova i doprinos unapređivanju poljoprivrede svoga kraja, odlikova opredsjednik SFRJ Maršal Tito.

⁹⁵ AOBRCBDV, 1975/1976, K 7, 3.

voćarskom odsjeku na III godini bila su tri časa nedeljno iz predmeta Vinogradarstvo. Pored toga držana je nastava i iz sljedećih stručnih predmeta: Zaštita voćnih kultura, Poljoprivredne mašine, Pedologija sa agrohemijom. Na IV godini bila su tri časa nedeljno iz predmeta Vinogradarstvo, i dva časa iz Prerade grožđa, uz Eksploataciju poljoprivrednih mašina, Proizvodni rad, Ekonomika udruženog rada.⁹⁶

U periodu 1972-1977. poljoprivrednu školu završilo je 58 (72/73), 83 (73/74), 60 (74/75), 80 (75/76), 70 (76/77) đaka.⁹⁷ Od školske 1976/77. godine škola dobija naziv Biotehnički obrazovni centar „Dušan Vlahović“.⁹⁸ Na osnovama reforme obrazovanja i vaspitanja konstituisanje Biotehničkog obrazovnog centra proizlazilo je iz potreba agrokompleska Crne Gore, koje su bile sasvim jasno izražene. Na drugoj strani do 1985. za potrebe Agrokombinata „13. jul“ trebalo je kvalifikovati oko 2 500 radnika, a približno toliko potrebe imale su i druge poljoprivredne organizacije.⁹⁹

Na drugoj strani, društveni plan Crne Gore za period 1976-1980. tretirao je obrazovanje na način uvećanja mreže obrazovnih institucija i obuhvatnost školovanja na svim nivoima, uz prioritet stvaranja uslova za uspješno reformisanje usmjerenog srednjeg obrazovanja.¹⁰⁰

Očigledno je da su prioriteti bili samo oni koji su imali interakciju sa društvenim sektorom, što je zbog uvećanja proizvodnje u nekom pogledu bilo ispravno, ali su takvom strategijom očigledno suzbijane privatne inicijative. Međutim, sve više je isticana i potreba za obrazovanjem individualnih

⁹⁶ AOBR BCDV, 1975/1976, K 7, 4, 5, 6, 7, 8.

⁹⁷ Starovlah, M. (2007): *Istorija školstva u Crnoj Gori*, Podgorica, 357.

⁹⁸ <http://www.dacg.me/index.php/normirani-opisi/121-isaar/ao-bar/306-ju-srednja-poljoprivredna-skola-bar> (Preuzeto 31. 03. 2019. 17:18)

⁹⁹ AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 3.

¹⁰⁰ *Službeni list SRCG*, XXXII, 1976, 31, 387.

poljoprivrednih proizvođača, kao budućih kooperanata društvenog sektora poljoprivrede. Među dugoročnim ciljevima razvoja Crne Gore (1976) planom poljoprivrednog obrazovanja predviđeno je i obrazovanje poljoprivrednih proizvođača po opštinama i to na teritoriji 10 opština (Titograd, Danilovgrad, Nikšić, Pljevlja, Bijelo Polje, Ivangrad, Kolašin, Bar, Ulcinj i Kotor). Realizacija obrazovanja povjerena je Biotehničkom obrazovnom centru u Baru, koji je preko kurseva obrazovao polaznike iz Pljevalja, Nikšića, Ivangrada, Danilovgrada, Bijelog Polja, a za ostale nastava je održavana u okviru opština u saradnji sa Agrokombinatom „13. jul“ u Titogradu.¹⁰¹

U tom periodu, na planu međunarodne saradnje Biotehnički obrazovni centar „Dušan Vlahović“ školovao je i učenike iz Nigerije (1977) . Ovi učenici su shodno planu i interesovanju raspoređivani u druge škole u Titogradu, Zrenjanju, Somboru.¹⁰² Zemljotresom iz 1979. školska zgrada obrazovnog Centra teško je oštećena. Pošto je na spratu funkcionisao dio doma Školskog centra koji je nakon zemljotresa bio neupotrebljiv, zgrada nije mogla da bude sanirana.¹⁰³ Nakon zemljotresa 1979. neki od stranih učenika raspoređeni su po centrima u Vojvodini (Vršac, Osjek, Futog).¹⁰⁴ Ubrzo je (25. juna 1980) počela gradnja nove školske zgrade u Bjelišima. Završena je krajem aprila 1981. godine.

U tom periodu (1980) u Podgorici je započelo zasnivanje vinograda na Ćemovskom polju. Samo za berbu vinograda tada je trebalo obezbijediti 400 sezonskih radnika. Iako je ovaj posao bio dobro plaćan, malo je bilo onih koji su, iako nezaposleni,

¹⁰¹ Ražnatović, V. (1976): „Realizacija programa mjera za razvoj poljoprivrede na individualnom sektoru u Crnoj Gori 1976“, *Poljoprivreda i šumarstvo*, XXII, 4, 77

¹⁰² AO BR BCDV, 1955, K 7, 1.

¹⁰³ AOBR SOB 1972, K 233, 6.

¹⁰⁴ AO BR BCDV, 1955, K 7, 1.

prihvatili tu šansu. Potreba za kadrovima, takođe je uticala da Agrokombinat „13. jul“ usmjeri svoju optiku na saradnju sa školama usmjerenog obrazovanja, ali i poljoprivrednim fakultetima u regionu.¹⁰⁵

Istovremeno je 1980. Republički sekretar za obrazovanje, kulturu i nauku donio rješenje da su ispunjeni propisi za početak rada završne faze srednjeg usmjerenog obrazovanja, struka poljoprivredna, za smjer voćarsko-vinogradarski u Biotehničkom školskom centru „Dušan Vlahović“ u Baru.¹⁰⁶ Ovo rješenje odlično je korespondiralo sa aktivnostima uvećanja površina pod vinogradima u Crnoj Gori, posebno zasnivanja vinograda na Ćemovskom polju. Naredne godine (1981) Republički sekretar za obrazovanje, kulturu i nauku donio je rješenje za početak rada smjera – Tehnologija prerade voća, povrća i vina, četvrti stepen stručne spreme, poljoprivredna struka.¹⁰⁷

Već naredne školske godine (1981/1982) 25 učenika III razreda pohađalo je vinogradarstvo, dok je u IV-1 razredu bilo 17 učenika vinogradarstva sa vinarstvom. Postojao je i smjer Zaštita voća i vinove loze. Naredne školske godine (1982/1983) jedno odjeljenje (III-1) Vinogradarstva sa vinarstvom imalo je 26 učenika od kojih je njih 20 završilo, dok je u IV-1 bilo 23 učenika od čega je završilo njih 13; školske 1983/1984. odjeljenje III-1 imalo je na smjeru Vinogradarstvo sa vinarstvom 31 učenika od čega je završilo njih 20, dok je u odjeljenju IV-1 istog smjera bilo

¹⁰⁵ *Pobjeda*, XXXVI, 1980, 5105, 3. Prije dvije godine u četiri odjeljenja škola u Titogradu, Tuzima i Baru ponudili smo stipendije svim upisanim – 200 njih, za ovaj smjer. Od toga samo su 45 njih prihvatili naše ponude. Ali na kraju perioda ove faze obrazovanja samo 14 njih ostalo je dosljedno svom opredeljenju(...) Obilazili su poljoprivredne fakultete u Zagrebu, Beogradu i Sarajevu, ponudili studentima stipendije da bi se poslije završenih studija zaposlili ovdje. Odziv je bio ohrabrujući.

¹⁰⁶ *Sl. list SRCG*, XXXVI, 1980, 10, 236.

¹⁰⁷ *Sl. list SRCG*, XXXVII, 1981, 31, 629.

20 učenika od koji je 18 završilo školovanje; školske 1984/1985. na smjeru Vinogradarstvo sa vinarstvom u III-1 bio je 31 učenik, a završilo ih je 23.¹⁰⁸

Nekoliko godina kasnije (1988) Republički komitet za obrazovanje, kulturu i nauku, na sjednici od 26. maja donosi rješenje da su ispunjeni uslovi za početak rada škole usmjerenog srednjeg obrazovanja (Biotehnički centar „Dušan Vlahović“, Bar), struka poljoprivredna, zanimanje voćar-vinogradar – stepen stručne spremlje treći i tehničar biljne proizvodnje, poljoprivredni tehničar – stepen stručne spremlje četvrti; kao i prehrambena struka, zanimanje – tehničar za preradu namirnica biljnog porijekla – stepen stručne spremlje četvrti.¹⁰⁹

Usmjereno srednje obrazovanje preinačeno je 1990. godine, kad se ponovo uvodi klasično srednje obrazovanje. U obrazovni poljoprivredni program uvedeni su profili: poljoprivredni tehničar – opšti smjer, prehrambeni tehničar i veterinarski tehničar.

Dvije godine kasnije (1992) ponovo dolazi do izmjene naziva Centra. Naime, na zahtjev nastavničkog vijeća i školskog odbora Biotehničkog obrazovnog centra „Dušan Vlahović“ (1992) Ministarstvo prosvjete i nauke daje saglasnost da centar od 16. jula 1992. opet promijeni naziv, ovaj put u „Javna ustanova Srednja poljoprivredna škola Bar“.¹¹⁰ Promjena je konačno izvršena (23. decembra 1993) kod Privrednog suda u Podgorici, upisom u sudski registar.

Analiza stručnjaka iz Poljoprivredne škole sasvim ispravno ukazuje da su nestali i nestaju proizvodni kapaciteti kojima je

¹⁰⁸ Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar.

¹⁰⁹ *Službeni list SRCG*, XLVI, 1988, 15, 309.

¹¹⁰ Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar. U vezi sa vašim zahtjevom broj 569 od 23.06.1992. godine, obavještavamo vas da je Ministarstvo prosvjete i nauke saglasno sa predlozima Nastavničkog vijeća i Školskog odbora Biotehničkog obrazovnog centra „Dušan Vlahović“ da vaša škola dobije naziv: Srednja poljoprivredna škola – Bar.

škola do tada raspolagala (stočarska farma, agrumar, maslinjak, vinograd u Spičanskom polju sa kojeg je grožđe plasirano u hotelima Svetog Stefana, i končano u „zabranu kralja Nikole“ školskoj ekonomiji umjesto stoljetnih stabala maslina i agrumara izgrađen je Sportski centar „Topolica“), kompanija „Primorka“ prestala je sa radom, pa je prestalo i interesovanje za prehrambene tehničare, za obrazovnim profilom voćarsko-vinogradarski tehničar smanjeno je interesovanje „Plantaža“ iz Podgorice, a na konkurs za upis voćar-vinogradar-podrumar III stepen stručnosti nije bilo zainteresovanih kandidata.¹¹¹

U periodu 1994-2006. interesovanje za obrazovni profila voćar-vinogradar postepeno je opadalo. Godine 1994/1995. ukupan broj odjeljenja iznosio je 19, ukupan broj učenika 560; nije bilo voćarsko-vinogradarskih tehničara; 1995/1996. ukupan broj odjeljenja bio je 19, ukupan broj učenika 588; nije bilo voćarsko-vinogradarskih tehničara;

-1996/1997. upisano je jedno odjeljenje I razreda, ukupan broj učenika za voćarsko vinogradarski smjer 36;¹¹²

-1997/1998. jedno odjeljenje II razreda, ukupan broj učenika za voćarsko vinogradarski smjer 23;¹¹³

-1998/1999. jedno odjeljenje III razreda, ukupan broj učenika za voćarsko vinogradarski smjer 16;¹¹⁴

-1999/2000. jedno odjeljenje IV razreda, ukupan broj učenika za voćarsko vinogradarski smjer 15;¹¹⁵ ukupan broj učenika 847, ukupan broj učenika za voćarsko vinogradarski smjer 29;

¹¹¹ Od školske 2007/2008 počinje školovanje kadeta brodomašinske struke, zatim naredne kadeta nautičke struke, već od 2010/2011. predstavljaju trećinu ukupnog broja odjeljenja u školi, a nešto i više od toga broja, od ukupnog broja učenika škole. Brojnosti učenih ovih profila bila je veća u poređenju sa ostalim odjeljenjima.

¹¹² Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj I-3.

¹¹³ Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj II-3.

¹¹⁴ Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj III-3.

¹¹⁵ Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj IV-3.

-2000/2001. nije bilo učenika za voćarsko-vinogradarski smjer;

-2001/2002. ukupan broj učenika za voćarsko vinogradarski smjer iznosio je 35 (23 završilo razred);¹¹⁶

-2002/2003. ukupan broj učenika za voćarsko vinogradarski smjer iznosio je 22 (16 završilo razred);¹¹⁷

-2003/2004. ukupan broj učenika za voćarsko vinogradarski smjer iznosio je 16 (16 završilo razred);¹¹⁸

-2004/2005. broj odjeljenja bio je 19, ukupan broj učenika 525; ukupan broj učenika za voćarsko-vinogradarski smjer iznosio je 16 (16 završilo razred);¹¹⁹

-2005/2006. broj odjeljenja iznosio je 20, ukupan broj učenika 577; učenika za voćarsko-vinogradarski smjer nije bilo.

U mreži ustanova javnog obrazovanja u Crnoj Gori 2004. godine, srednje stručno obrazovanje obuhvatalo je 24 ustanove za stručno obrazovanje i dvije područne ustanove.¹²⁰ Rješenjem Ministarstva finansija Crne Gore – Centralnog registra privrednih subjekata broj 8-0012213/007 od 16. juna 2016. godine, naziv škole promijenjen je u Javna ustanova „Srednja stručna škola“ Bar.¹²¹

¹¹⁶ Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj I-3.

¹¹⁷ Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj II-3.

¹¹⁸ Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj III-3.

¹¹⁹ Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj IV-3.

¹²⁰ *Službeni list Republike Crne Gore*, LX. 2004, 7, 54.

¹²¹ <http://srednjastrucna-bar.me/>

Izvori i literatura

- *Razvoj poljoprivrede u Crnoj Gori: bazna studija* (1984): Institut za društvenoeekonomska istraživanja, Titograd, 18.
- „U spomen poljoprivrednih inženjera i tehničara, studenata agronomije i đaka srednjih poljoprivrednih škola palih u narodnooslobodilačkom ratu od 1941-1945“, *Savez društava poljoprivrednih inženjera i tehničara Crne Gore* (Titograd), VII, br. 5-6, 1.
- *Budžet rashoda i prihoda Federalne Crne Gore za juli – decembar 1945 god.*, Ministarstvo finansija, 1945, 54.
- *Službeni list NR Crne Gore*, V, 1949, 9.
- Lekić, S., Martinović, T. (1995): *Poljoprivredne škole u Crnoj Gori (1875–1995)*, 33.
- AOBRSOB, 1962, F BCDV, K 5.
- Zbirni budžet Narodne Republike Crne Gore za 1946 godinu, Ministarstvo finansija, 1946, 92.
- AOBRSOB F BCDV K 2, 1.
- AOBRSOB, 1947, K 1, 2.
- AOBRSOB, 1947, K 1, 1, 3.
- Starovlah, M. (2007): *Istorija školstva u Crnoj Gori*, Podgorica.
- AOBRSOB 1962, K 12, f. 4, 404.
- AOBRSNSP – 58 (39)/ 55, 31.
- *Službeni list NR Crne Gore*, VIII, 1952, 22.
- *Službeni list NR CG*, XVI, 1960, 23, 302.
- AOBRSOB 1962, K 12, f. 4, 404.
- AOBRSOB F III SOB K 56 1963 f2, 1.
- AOBRSOB 1962, K 12, f. 4, 408.
- AOBRSOB, 1946, F BCDV, K 2, 1.

- AOBRS SOB, 1946, F BCDV, K 2, 5.
- AOBRS SOB, 1946, F BCDV, K 2, 4.
- AOBRS SOB 1962, K 12, f. 4, 408.
- AOBRS SOB, 1959, F BCDV, K 5, 1.
- AOBRS F BCDV, 1958, K 4, 2.
- AOBRS F BCDV, 1958, K 4, 2.
- AOBRS SOB 1962, K 12, f. 4, 417.
- AOBRS SOB, 1959, F BCDV, K 5, 1/5.
- AOBRS SOB, 1959, F BCDV, K 5, 3.
- AOBRS SOB 1962, K 12, f. 4, 404.
- AOBRS SOB, 1959, F BCDV, K 5, 7.
- AOBRS F BCDV, 1958, K 4, 1.
- AOBRS SOB, 1959, F BCDV, K 5, 1.
- AOBRS SOB, 1959, F BCDV, K 5, 1
- AOBRS SOB 1962, K 12, 429.
- AOBRS SOB 1962, K 12, 431.
- AOBRS SOB 1962, F III, K 12, 431.
- AOBRS SOB 1962, F III, K 12, 434
- AOBRS SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 405.
- AOBRS F III SOB K 56 1963 f2, 1.
- AOBRS F III SOB K 56 1963 f2, 2.
- AOBRS SOB 1962, F III, K 12, f. 17-18,
- AOBRS SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 419-420
- AOBRS SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 415.
- AOBRS SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 409.
- AOBRS SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 417.
- AOBRS SOB K 54, f 2, 4.
- AOBRS SOB 1965, K 72.

- AOBR SOB 1965, K 72.
- AOBR SOB 1966, K 135, 2.
- AOBR BCDV, 1967, K 6, 2.
- AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 3.
- AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 4.
- AOBR SOB, 1975, F Srednja poljoprivredna škola, K 7, 2.
- AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 426.
- AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 406.
- AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 423.
- AOBR F III SOB K 56 1963 f2, 3.
- AOBR BCDV, 1966, K 6, 2.
- AOBR SOB 1962, F III, K 12, f. 4, 411.
- AOBR SOB 1964, F III, K 70, 56.
- AOBR SOB 1965, K 72.
- <http://www.dacg.me/index.php/normirani-opisi/121-isaar/ao-bar/306-ju-srednja-poljoprivredna-skola-bar>
- AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 1.
- *Poljoprivredna enciklopedija*, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, 2, 1973, 278.
- AOBR BCDV, 1975/1976, K 7, 2.
- AOBR F BCDV K 2, 4.
- AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6, 1.
- AOBR F BCDV K 2, 6.
- AOBR F BCDV K 2, 7, 8, 9, 10, 11, 12.
- AOBR SOB 1975, K 206, 3.
- AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6.
- AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6, 3.
- AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6, 1.

- AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 2.
- AOBR SOB, 1975, K 220, 3.
- AO BR BCDV 1975, K 6, 3
- AO BR BCDV 1975, K 6, 4.
- AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 5-6.
- AOBR, F – BCDV, K 4, 1974, 1.
- AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6, 5.
- AOBR SOB, 1974, F Srednja poljoprivredna škola, K 6, 6.
- „Stogodišnjica prve poljoprivredne škole u Crnoj Gori“, *Poljoprivreda i šumarstvo*, vol. 21, 1975, 2-3, 123
- AOBR BCDV, 1975/1976, K 7, 3.
- AOBR BCDV, 1975/1976, K 7, 4, 5, 6, 7, 8.
- <http://www.dacg.me/index.php/normirani-opisi/121-isaar/ao-bar/306-ju-srednja-poljoprivredna-skola-bar>
- AOBR SOB, 1962, F BCDV, K 5, 3.
- *Službeni list SRCG*, XXXII, 1976, 31, 387.
- Ražnatović, V. (1976): „Realizacija programa mjera za razvoj poljoprivrede na individualnom sektoru u Crnoj Gori 1976“, *Poljoprivreda i šumarstvo*, XXII, 4, 77
- AO BR BCDV, 1955, K 7, 1.
- AOBR SOB 1972, K 233, 6.
- AO BR BCDV, 1955, K 7, 1.
- *Pobjeda*, XXXVI, 1980, 5105, 3.
- *Sl. list SRCG*, XXXVI, 1980, 10, 236.
- *Sl. list SRCG*, XXXVII, 1981, 31, 629.
- Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar.
- *Službeni list SRCG*, XLVI, 1988, 15, 309.
- Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar.
- Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj I-3

-
- Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj II-3
 - Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj III-3
 - Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj IV-3
 - Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj I-3
 - Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj II-3
 - Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj III-3
 - Arhiv Srednje poljoprivredne škole Bar, Upisnica broj IV-3
 - *Službeni list Republike Crne Gore*, LX, 2004, 7, 54.
 - <http://srednjastrucna-bar.me/>